

Niko Grafenauer
IZROČENOST PESMI

Založba Obzorja, Maribor 1982
(Znamenja, 69)

Grafenauerjevo pričujoče delo v uvodu, delno pa že z naslovom, napoveduje razreševanje tiste problematike s področja literarne vede, ki zadeva razlago komunikacije med lirskim tekstom in bralcem. Gre za interpretiranje te njune povezave tako na literarno-znanstveni osnovi kakor tudi na temeljih duhovnih ali duhovnozgodovinskih dimenzij in silnic, ki so udeležene pri strukturiranosti lirske pesmi ali pa pri bralčevih eksistencialnih skušnjah in pobudah, ki ga vodijo „v tem zblizanju“.

In res, že v prvi od sedmih interpretacij, ki ima naslov *Pesnik prehoda*, Grafenauer razgrne problematiko konca lirike na Slovenskem, tako da jo navezuje na pojav evropske modernistične literature. Njeno „smiselno zatemnitev“ pri Josipu Murnu osvetljuje v okviru ugotovitev Ivana Prijatelja, ki se mu Murnov lirski subjekt še ni zdel do kraja konstituiran, in Dušana Pirjevca, ki je videl v strukturi Murnovega lirskega subjekta takšno notranje protislovje, kakršno vodi v njegov razkroj, torej v konec lirike, vsaj tradicionalne.

Omenjeno izhodišče, v katerem postavi del Murnove poezije za mejnik slovenske tradicionalne, na metafizično subjektovo dojetje sveta in človeka vezane lirike, pa je Grafenauerju že kar samo po sebi nakazalo logično smer za vse naslednje interpretacije, namreč smer nastanka in razvoja modernistične lirike v slovenski literaturi, tudi mladinski – kakor se kaže v jezikovni strukturi ali v zgradbi subjektivnosti lirskega subjekta.

Seveda tudi izbor pesnikov, katerih lirika je predmet Grafenauerjeve interpretacijske analize, ni presenetljiv, temveč že dodobra uveljavljen v slovenski literarni zgodovini novejšega datuma: Murnovi „mejni“

poeziji v modernistični smeri (pesem *Nebo, nebo*) sledi Župančičeva – s poudarkom na dvojnosti odnosa med subjektivim lovom in begom, kakor se razkrije v njegovi pesmi *Večerna impresija*; Balantičeva lirika s subjektivim izrazito ekspresionistično strukturiranim „doživetjem“ smrti (prim. analizo ekspresionističnega pojma doživetje v: U. Weistein, *Ekspresionizem: stil ali Weltanschauung*, Dialogi 1980, 302) doseže svoj paradoksní ontološki položaj tako, da v skrajnem približanju smrti le – te ne doseže, pač pa subjekt doživi le najvišjo možno stopnjo videnja (doživetja?) eksistence; to Grafenauerja napeljuje k domnevi, da je v takšni eksistencialni poziciji morda utemeljen celo razlog za Balantičevo življenjsko usodo; pravi prestop v modernizem doseže slovenska lirika s pesnikom Venom Tauferjem, pri katerem Grafenauer tematizira premik tako v jezikovni kakor v ontološki sferi, zasidrani v ironični distanci do same poezije (predvsem tradicionalne) ter v pesniški igri (po Tarasu Kermaunerju v ludizmu). Vrh takšne pesniške strukture dokaže avtor *Izročeniosti pesmi* v semantičnih plasteh in fenomenoloških značilnostih Šalamunove poezije, katere subjekt v ničemer ne želi preseči resničnosti, sredi katere biva, je noče obvladovati, ampak „se ji prepušča“, s tem pa proizvaja učinke ekscentričnosti, ki neredko spominjajo na samovoljo kakega romantičnega absolutnega in avtonomnega lirskega subjekta. To je v Šalamunovi modernistični, z voljo do moči neobremenjeni strukturi lirskega subjekta po svoje zelo presenetljivo (paradoksnó). Jasno je, da skrajnost modernističnih lirskih naporov pomeni opus Francija Zagoričnika. Grafenauer kaže to skrajnost z interpretacijo tistih njegovih jezikovnih in ontoloških dimenzij, po katerih je mogoče sklepati, da je pri njem subjektova možnost kolikor toliko „racionalne komunikacije“ ukinjena, identifi-

KNJIŽNI
ZAPISKI
IN OCENE

cija med pesmijo in bralcem pa poteka samo še prek lirskega rituala. Ali gre pri tem za pesnikov dokaz, kako nemočna je zahodna metafizika, ali pa za dokaz zahodne metafizike, kako šibka je poezija, nas še najbolj prepričljivo poučita sklepna eseja, ki poudarjata, kako je v vsej zgodovini ostajal pesnik odgovornim neodgovoren, odgovoren pa predvsem poeziji – ne glede na posledice v poeziji ali zunaj nje.

Tudi razvoj modernejši mladinske poezije je utemeljen na podobnih izhodiščih v zvezi z jezikom in subjektom ter seže od Levstikovih prek Zajčevih do pesmi samega Nika Grafenauerja.

Tako predmet Grafenauerjevega raziskovanja kakor metoda, s katero skuša bolj ali manj v okviru historične, sistematične in spoznavno – teoretične naravnosti (na temelju strukturalnih analiz in nekaterih fenomenoloških interpretacijskih izhodišč) doseči svoj cilj – opredelitev razmerja med pesnikom in bralcem – ostajata vseskozi v znamenju paradoksa, celo protislovja, podobno kakor poezija, o kateri je bil govor. Že v uvodu postane jasno, da je predmet Grafenauerjevega raziskovalnega napora poleg pesmi, ki je v svoji izročeniosti bralcu vedno prisotna s svojim „specifičnim, simbolno vzpostavljenim bivanjem“ – tudi bralec ali pravzaprav vprašanje o ustreznih „izročeniosti“ bralca pesmi sami, kar v prvi vrsti zadeva problem bralčevih eksistencialnih skušenj in pobud, ki ga vodijo v „zbližanju“ s pesmijo.

Tako zastavljena raziskovalna problematika pa brez dvoma zahteva že kar do podrobnosti jasno opredelitev raziskovalca do številnih temeljnih načel sodobne (pa tudi pretekle) literarne teorije in zgodovine, torej izkristaliziran odnos tako do literarne ontologije (problematike eksistence literarnega dela) kakor tudi do fenomenologije, morfologije in aksiologije literature. To pa pomeni, da sodi Grafenauerjevo inter-

pretiranje v dokaj skromno število tovrstnih poskusov, ki se ne zadovoljujejo le s pojmovanjem interpretacije v njenem najširšem smislu, kot poljubne analize določenih elementov v tekstu, temveč kot ugotavljanje enkratnega smisla in zgodovinsko spremenljivega pomena literarnega dela. Takšno početje pa je že po tradiciji razpeto med Skilo in Karibdo, tj. med razlagalčevimi težnjami po objektivni znanstveni trdnosti interpretacijskih ugotovitev (Grafenauer se npr. opira na možnosti, ki mu jih v tem smislu nudijo semantične analize) in nekakšnim neulovljivim ostankom, ki ga ni mogoče podrediti znanstveni metodi, čeprav zadeva samo bistvo literarnega dela, to pa je dostopno predvsem filozofskemu načinu raziskovanja (v knjigi *Izročeniosti pesmi* avtor v tej smeri najbolj upošteva fenomenologijo, kakor jo je na področju literarne vede uveljavil predvsem Emil Staiger). Nasprotje med tako imenovanimi subjektivnimi in objektivnimi izsledki interpretacij pa dokazuje, da Grafenauerjevo razlaganje pesmi v prvi vrsti ustreza načinu eksistence literarnega dela, ki je kot tekst v veliki meri najlaže dosegljivo znanstveni metodi razlage, kot bralčeva kreacija na osnovi teksta pa je v večji meri dostopno različnim filozofskim pogledom na posamezne probleme.

V zvezi z Grafenauerjevo metodo interpretiranja je treba omeniti še dejstvo, da zaradi neuskrajene terminologije, izvirajoče iz posameznih znanstveno – filozofskih metod, ki dopolnjujejo splošno veljavne in priznane metodološke temelje literarne vede, prihaja do precejšnjih nejasnosti in dvoumnosti, še posebej pri morfoloških izrazih ali pa v zvezi s pojmom umetniško in estetsko. Ti pojmi se pomensko marsikdaj pokrivajo, po izrazu pa si nasprotujejo. To je npr. značilno za Grafenauerjevo rabo pojma estetsko; povsod tam, kjer zamenjuje pojem umetniškega, mora bralec iz konteksta

ugotoviti, ali gre za eno od treh komponent v lirski strukturi (za estetsko ob spoznavni in etični) ali pa za oznako umetniškosti kot takšne strukture, ki jo odločilno opredeljuje (konstituirajo) samo estetski element, kar pravzaprav pomeni, da ne gre več za tipično umetniško strukturo, saj literarna umetnina spriči tovrstne redukcije v svoji strukturi (po kateri sploh je literarna umetnina) preprosto razpade.

Vendar krivde za omenjene nesporazume ne moremo iskati le pri Grafenauerjevi premajhni eksplicitnosti v zvezi s pojmom estetsko in umetniško, saj v uvodu pojasni, da pride v pesmi do veljave predvsem njena estetska realiteta, v kateri je resnica prisotna na imanentnem način. Vir teh nesporazumov je treba iskati predvsem v poskusih, bolj ali manj stalno prisotnih v vsej zgodovini, da bi se literatura omejevala zgolj na svojo ideološko komponento, ali pa da bi le – ta veljala za prevladujočo v njeni strukturi. V tem okviru je potrebno upoštevati Grafenauerjeva prizadevanja, da bi v *Izročeni pesmi* osvetil svoja metodološka izhodišča, utemeljena v razumevanju poezije kot specifične realnosti, ki glede na svojo spoznavno, etično in estetsko strukturo zahteva predvsem svoji kompleksni pojavnosti ustrezne interpretacije, ne pa reduciranje na ta ali oni konstitutivni element.

Franca Buttolo

Drago Bajt

**LJUDJE, ZVEZDE, SVETovi,
VESOLJA**

**Eseji o znanstveni
fantastiki**

*Mladinska knjiga
Ljubljana 1982*

Nikakor ni naključje, da se je knjiga Draga Bajta pojavila ravno sedaj. V zadnjem času se je očitno povečalo zanimanje za t.i. množično

ali celo trivialno literaturo, ne le med samimi bralci, pač pa predvsem med teoretiki, tudi v literarni vedi. Zdi se, da tako zanimanje vodi k spremembi zaničevalnega stališča do te literature in problematizira „samo po sebi razumljivo“ razlikovanje med „visoko“ in „nizko“ književnostjo. Med to množično literaturo pa se kot posebej zanimivi zvrsti pojavljata zlasti kriminalna in znanstvenofantastična.

Bajtovi eseji so torej poskus, teoretsko očrtati področje znanstvene fantastike. Pri tem seveda pomeni posebno težavo „razblinjenost“, nenotnost tega žanra, njegovo srečevanje z drugimi zvrstmi množične literature – s pustolovsko, vohunsko, kriminalno, grozljivo, ljubezensko itd., kar (v nasprotju npr. z detektivsko literaturo) v veliki meri onemogoča ožjo, enoznačnejšo definicijo zvrsti. V prvem delu knjige avtor očrta glavne elemente oz. sklope, ki konstituirajo znanstvenofantastično literaturo, hkrati pa na kratko označi tudi njeno zgodovinsko razvojno pot. Ti temeljni sklopi, kot jih predstavlja Bajt, so predvsem mit, znanost, fantastika in še posebej utopija. Mit, pojmovan kot „tisti najelementarnejši človekov pogled na svet, ki vidi stvarnost v njeni globalni splošnosti in povezanosti vseh zasnavljajočih elementov, ki se še niso osamosvojili“ (str. 31), se izkazuje kot eden od izvorov znanstvene fantastike, le – ta pa se pogosto pojavlja kot moderna mitologija. Drugi, posebej pomemben vir te književnosti je seveda znanost. Bajt opredeljuje specifično razliko, ki jo znanost doživi, ko je zajeta v „science fiction“; v tem, samem po sebi protislovnem terminu je poudarek na fiction, torej na literaturi, umetnosti: „Spoznavnost je torej v znanstveni fantastiki razumljena kot estetski dejavnik; informativnost znanstvene fantastike kot umetniške zvrsti je odvisna predvsem od estetične zoblikovanosti njenih spoznavnih razsežnosti.“ (Str. 13). Zanimivo je